

Magdalena Szpunar

O niezbędności humanistyki w zinstrumentalizowanym świecie Humanistyka jako projekt kształtowania wrażliwości

W tekście humanistyka rozumiana jest jako jedyna realna przeciwwaga, ale i opór przeciwko dominacji rozumu instrumentalnego. Dewaluacja i marginalizacja nauk humanistycznych zwiastuje regres kulturowy i kulturowy autyzm jednostek. Humanistyka zostaje potraktowana jako ważny projekt kształtowania wrażliwości, integracji społecznej, ale także emancypacji, tworzenia wspólnego uniwersum chroniącego społeczeństwo przed atomizacją. Humanistyka uświadamia, że pomimo nastawienia na skuteczność, pragmatyzm i efektywność ciągle najważniejszy jest i musi być człowiek. Choć bywa niekonkluzywna, choć wiele pozostawia otwartym, niedomkniętym, na tym właśnie zasadza jej siła, wybijając nas z pewników, przełamując hegemoniczny dyskurs tego, co zasiedziałe i opresyjne, wołając o człowieka.

Słowa kluczowe: nauki humanistyczne, instrumentalizm, wyobraźnia współczująca, anarchizm epistemologiczny, trening wrażliwości

Barbara Zwolińska

Humanistyka i kultura czytania w obliczu zagrożeń egzystencjalnych Lektury w czasach zarazy a egzystencjalne doświadczenia graniczne: epidemia–erotyka–wojna

W artykule, nawiązując do powszechnych doświadczeń związanych z pandemią, podejmuję refleksję nad znaczeniem lektur czytanych w “czasach zarazy”. Zadaję pytanie, na ile i jakie lektury pomagają zrozumieć przeżywane przez ludzi traumatyczne wydarzenia (wpływające na stan fizyczny i psychiczny), czego poszukują czytelnicy w powieściach, wspomnieniach, dziennikach dotyczących masowych chorób, np. dżumy i cholery. Oglądowi i analizie tych wątków w wybranych utworach towarzyszy pytanie o metaforyczny sens epidemii, symbolizującej choroby cywilizacji, takie jak: konsumpcjonizm, materializm, bezmyślna eksploatacja dóbr natury, niszczenie środowiska, czy najogólniej zło, kumulujące się w kolejnych wojnach. Ważnym wątkiem jest również ten odnoszący się do powiązania erotyki z zarazą – trop istotny w *Śmierci w Wenecji* T. Manna i w *Miłości w czasach zarazy* G. G. Márqueza. Zarówno utwory fikcyjne, takie jak wymienione powieści, jak też zapisy świadków historii, przedstawiających wojnę jako zarazę czy też nawiązujące, tak jak S. Máraiego, do dziennikarskiego stylu w opisie przebiegu cholery we Włoszech, mogą inspirować do próby odpowiedzi na pytanie, na ile lektury opisujące czas próby człowieczeństwa w sytuacji zagrożonych wartości humanistycznych mogą być drogowskazem dla kolejnych pokoleń niekoniecznie dobrze czujących się w kulturze bez książek.

Słowa kluczowe: pandemia, miłość, zaraza, wojna, izolacja, lektura, dziennik

Piotr Augustyniak

Natura, cywilizacja, filozofia

Artykuł ten dotyczy filozofii jako drogi prowadzącej człowieka, istotę cywilizowaną, do skomunikowania się z tym, co Gilles Deleuze nazwał w jednym z esejów „pierwotną naturą”. Ów źródłowy fenomen, jako podstawowy zasób energii życiowej, umożliwia ludzki świat. Zarazem jednak – jako nieuwarunkowany, niepoddający się regulacjom i ograniczeniom – świat ten kwestionuje i może zaburzać jego funkcjonowanie. Ograniczenie kontaktu z pierwotną naturą jest dlatego zasadniczym celem istnienia cywilizacji. Niestety, jej rozwój z biegiem czasu nadmiernie ogranicza ów kontakt, potęgując w życiu społecznym alienację, frustrację i agresję. Spróbuję pokazać, że uprawianie filozofii może być jednym z podstawowych sposobów radzenia sobie z tym nieuchronnym cywilizacyjnym impasem.

Słowa kluczowe: pierwotna natura, cywilizacja, filozofia, Deleuze, Freud, Heidegger

Łukasz Kołoczek

O przestrzeni humanistyki

Chciałbym w artykule powtórzyć twierdzenie, że nauki humanistyczne to *Geisteswissenschaften*, choć daleki jestem od naiwnego powtarzania XIX-wiecznych sloganów. Szanuję to, co wydarzyło się w humanistyce w XX wieku. Wydaje mi się jednak, że można na nowo odwoływać się do starych pojęć, nadając im nowe życie. Takim pojęciem jest pojęcie ducha. Próbuję nadać mu nowe znaczenia, wydobywając na plan pierwszy związki z przestrzenią (na dalszy plan przesuając związki z czasem). Przestrzeń jednak zostaje tu pomyślana zupełnie inaczej niż tradycyjnie. Duch okazuje się przestrzenią humanistyki.

Słowa kluczowe: humanistyka, przestrzeń, duch, *der Geist*, czas

Marcin M. Bogusławski

Czy humanistyka powinna być powolna?

W artykule przedstawiam rozumienie nauk humanistycznych z perspektywy ontologii kulturowej. Na wstępie dookreślam perspektywę, z której prowadzę rozważania, syntetycznie charakteryzuję to, jak na jej gruncie rozumiane jest poznanie i wprowadzam charakterystykę nauk humanistycznych jako odnoszących się do znaczeń. W dalszej części tekstu pokazuję, dlaczego z punktu widzenia ontologii kulturowej nauki humanistyczne są praktyczne. W dialogu z innymi koncepcjami przybliżam pojęcia wyobraźni ontologicznej, uważności, *phronesis*, *parrhesia*, (etho)ekologii. Mając na względzie związki humanistyki z racjonalnością praktyczną, staram się pokazać, dlaczego powinna być ona nauką powolną.

Słowa kluczowe: humanistyka, ontologia kulturowa, wyobraźnia ontologiczna, uważność, *phronesis*, *parrhesia*, ethoekologia, nauka powolna

Marcin Kafar

W stronę upodmiotowiania twórczości naukowej –
przypadek auto/biografii

Artykuł przedstawia problem napięć pojawiających się między twórczością akademicką a pozaakademickimi doświadczeniami uczonych. Poszczególne podrozdziały składają się z przybliżeń wyrazistych przypadków auto/biografii naukowych, które zaliczają się do kategorii “świadomościowo rozpolowionych” – badaczy, których prace sytuują się na przecięciu tego, co osobiste, z tym, co akademickie, nadając mu określony wydźwięk poznawczy. Przyjęta w rozważaniach perspektywa zawarta jest w horyzoncie myślenia refleksywnego, umożliwiającego praktykowanie hermeneutyki *Siebie* w obszarze “nowej humanistyki”, która rozpoczyna się od przeżywanych doświadczeń (i na nich kończy) aktywnych podmiotów ludzkich.

Słowa kluczowe: upodmiotowianie twórczości naukowej, auto/biografia naukowa

Maksymilian Chutorański

Postawić świat w centrum!
(Post)humanistyczna wyobraźnia pedagogiki

Nawiązując do badaczy podkreślających antropocenowy aspekt współczesności, stawiam tezę o potrzebie posthumanistycznej wyobraźni pedagogicznej. Tę ostatnią rozumiem w odwołaniu do wyobraźni socjologicznej C. W. Millsa i wyobraźni ontologicznej A. W. Nowaka jako otwarcie na złożoność świata i branie w nawias przyjętych pedagogicznych rozstrzygnięć dotyczących ontologii, metodologii i aksjologii. Wyobraźnia pedagogiczna to otwartość na złożone relacje między ludźmi i nie-ludźmi (R. Braidotti, D. Haraway, B. Latour, J. Law). W jej ramach stawia się pytania o podstawowych aktorów edukacyjnych zbiorowości i o to, co mogą oni zrobić dla wspólnego świata. Pedagogiczna wyobraźnia łączy się z postulatem ciągłego przekraczania utrwalonych horyzontów tego, co pedagogiczne/humanistyczne.

Słowa kluczowe: pedagogika nieantropocentryczna, wyobraźnia pedagogiczna, posthumanizm

Tomasz Ochowski, Jerzy Kociatkiewicz,
Monika Kostera

Zarządzanie to branie odpowiedzialności,
czyli impulsy dla humanistyki stosowanej
w praktyce i teorii zarządzania

Zarządzanie – to branie odpowiedzialności, w szczególności za zarządzaną organizację, jej dobro i przyszłość (Mintzberg, 2019). Jest to działalność zapewniająca przede wszystkim przetrwanie organizacji i to jest podstawa zarządzania strategicznego (Obłój, 1987). Zgadza się z głosami krytykującymi (np. Parker, 2018) zarządzanie za to, że w ostatnich dekadach oderwało się od tych swoich kluczowych zadań i uległo degradacji, poniekąd samo podważyło swój sens istnienia. Z drugiej strony, Lech Witkowski (2018) pisze o kryzysie humanistyki. Humanistyka także oderwała się od sensu swego istnienia poprzez bezrefleksyjne tkwienie

w polaryzujących definicjach i samookreśleniach. Autor przekonuje, że potrzebna jest humanistyka stosowana, gotowa do tego, by zmierzyć się z wyzwaniem złożonej współczesności. Jest to obecność w życiu społecznym humanistyki dojrzałej, rozumiana jako głęboka refleksja kulturowa, zdolna do wyzwolenia przyszłości z roli zakładniczki teraźniejszości. Humanistyki, która "z podniesioną głową", bez kompleksów wobec innych dziedzin realizuje, przy pomocy specyficznych dla siebie metod, cele poznawcze ważne dla ludzkości zgodnie ze swymi najlepszymi tradycjami (Rens 2013; 2017). Taka humanistyka polega zatem także na podejmowaniu odpowiedzialności za przyszłość (Witkowski, 2018). W tym tekście proponujemy mocny humanistyczny program dla praktyki i refleksji nad zarządzaniem.

Słowa kluczowe: humanistyka, zarządzanie, historiografia, sztuka, metody humanistyczne

Małgorzata Obrycka

Humanizm i posthumanizm w epoce postprawdy –
implikacje pedagogiczne

Postawiony w niniejszym tekście problem badawczy dotyczy poszukiwania odpowiedzi na pytanie o lepsze oraz skuteczniejsze sposoby pozyskiwania i przekazywania wiedzy w tak zwanej epoce postprawdy. Punktem odniesienia uczyniono kategorię postprawdy definiowaną jako zjawisko, w ramach którego obiektywne fakty odgrywają mniejszą rolę w procesie kształtowania się szeroko rozumianej opinii publicznej w stosunku do emocji, sądów wartościujących czy osobistych przekonań. W takich okolicznościach różnorodne zbiory idei, modele myślenia, jak również propozycje etyczne – reprezentowane w ramach koncepcji, jakimi są humanizm oraz posthumanizm – stoją przed ogromnym wyzwaniem współczesności w postaci pozyskiwania społecznego uznania oraz prestiżu. Rozwijające się w ten sposób zjawiska wpływają bezpośrednio na sposób postrzegania i projektowania procesów pedagogicznych.

Słowa kluczowe: humanizm, pedagogika, posthumanizm, postprawda, wiedza

Michał Kruszelnicki

Humanistyczne zakorzenienie vs. egzystencjalna bezdomność:
debata Iwanow-Gerszenzon w świetle dylematów
historiozofii nowoczesnej

W niniejszym tekście przywołuję dialog między Wiaczesławem Iwanowem i Michailem Gerszenzonem, by na jego przykładzie ukazać dwie radykalnie odmienne orientacje w podejściu do dziedzictwa humanistycznego i znaczenia kontaktu z nim w życiu człowieka. Pierwsza z tych perspektyw, której reprezentantem jest Iwanow, to orientacja afirmatora i laudatora kultury; profituje i cieszy się on komfortowym zdomowaniem w humanistyce, sławi jej uroki i głosi płynące z niej duchowe i estetyczne awantaże. Druga, ewokowana przez Gerszenzona, jest bardziej pesymistyczna, nachylona egzystencjalistycznie, przepełniona świadomością tragiczną. Podnosi ona ściśle związane z historiozoficzną samoświadomością nowoczesności problem przytłoczenia człowieka przez kulturę i refleksję teoretyczną, która wzmagą poczucie alienacji i egzystencjalnego niezakorzenienia. Staram się pokazać, że (1) między światem

kultury a rzeczywistością wraz z siłą jej negatywności istnieje nieredukowalny hiatus oraz że (2) ambasadorzy kultury, tacy jak Iwanow, ów hiatus okultyzują, próbując przekonywać, że teoretyczna refleksja humanistyczna intensyfikuje nasze postrzeganie świata, podczas gdy z historiozoficznego punktu widzenia Gerszenzona niszczy ona poczucie bezpośredniości i spontaniczności istnienia.

Słowa kluczowe: Wiaczesław Iwanow, Michaił Gerszenzon, humanistyka, nowoczesność, historiozofia, refleksja, dualizm, alienacja, negatywność

Marta Ples-Bęben

Psychoanaliza rozumu Gastona Bachelarda
i jej wymiar praktyczny

Niniejszy artykuł stanowi studium psychoanalizy umysłu naukowego Gastona Bachelarda w kontekście jej praktycznego wymiaru. Metoda Bachelarda, inspirowana psychoanalizą Zygmunta Freuda, była przezeń stosowana do analizy *naukowej nieświadomości*, zasiedlanej przez *przeszkody epistemologiczne*, hamujące poznanie naukowe. Jak pokazuje niniejszy artykuł, Bachelardowska psychoanaliza ma na celu oczyszczenie i usprawnienie umysłu poznającego na dwóch poziomach: indywidualnym i historycznym. Bachelardowski eksperyment metodologiczny, przenoszący psychoanalizę w sferę teorii poznania i filozofii nauki, okazuje się jednocześnie architektoniką umysłu naukowego, polemiką z realizmem poznawczym i empiryzmem oraz postulatem terapii analitycznej w dziedzinie poznania.

Słowa kluczowe: Gaston Bachelard, psychoanaliza poznania naukowego, filozofia nauki, epistemologia, przeszkody epistemologiczne

Monika Jaworska-Witkowska

Wyzwania „autotranscendencji” ducha
w obliczu „biegunowości” bycia
(Czytanie *Teologii systematycznej* Paula Tillicha dla humanistyki)

Artykuł postuluje czytanie prac Paula Tillicha przede wszystkim jako wielkiego humanisty, którego zaplecze myślowe, poprzedzające jego teologiczne rozważania, jest bezcenne dla szerokiego pola refleksji humanistycznej. Autorka wskazuje wątki ciągle z trudem przebijające się w myśli humanistycznej, a głęboko rozwinięte i z powodzeniem zastosowane w systematycznej perspektywie Tillicha. Tekst uwypukla wybrane wątki z trzech kolejnych tomów *Teologii systematycznej*, związane z kategoriami pozwalającymi odrzucać roszczenia dualistyczne w dominującym myśleniu o kulturze, życiu społecznym, nauce i humanistyce. Autorka wpisuje odczytanie Tillicha w horyzont „przełomu dwoistości” opisanego przez Lecha Witkowskiego, nawiązując do jego przekrojów poznawczych jako odsłaniających możliwości zastosowań humanistycznych myśli wielkiego teologa poza jego ramą instytucjonalną.

Słowa kluczowe: biegunowość, dwoistość, roszczenia, autotranscendencja, humanistyka

Włodzisław Duch

Sztuczna inteligencja i granice nauk humanistycznych

Złożoność kultur we współczesnym świecie przekracza obecnie możliwości ludzkiego pojmowania. Nauki kognitywne podają w wątpliwość tradycyjne wyjaśnienia oparte na modelach mentalnych. Tradycyjne dyscypliny humanistyki mogą tracić na znaczeniu, ale pojawiają się nowe, interdyscyplinarne gałęzie humanistyki. Humanistyka musi dostosować się do epoki cyfrowej. Błyskawiczny dostęp do informacji zostanie wkrótce zastąpiony błyskawicznym dostępem do wiedzy. Sztuczna inteligencja zmieni humanistykę w sposób radykalny, od sztuki po nauki polityczne i filozofię. Zrozumienie ograniczeń poznawczych człowieka i możliwości, jakie otwiera rozwój sztucznej inteligencji oraz interdyscyplinarnych badań niezbędnych do podjęcia globalnych wyzwań, jest kluczem do rewitalizacji humanistyki.

Słowa kluczowe: humanistyka cyfrowa, kognitywistyka, sztuczna inteligencja, wiedza, granice rozumienia, sztuka generatywna

Mateusz Falkowski

O specyficie wiedzy we współczesnych naukach humanistycznych

W tekście współczesna sytuacja humanistyki zestawiona zostaje z kryzysem podstaw w matematyce przełomu XIX i XX wieku. Dzięki temu ujawnia się różnica między wiedzą matematyczną a humanistyczną, zwłaszcza tą w wersji strukturalistycznej z jej formalistycznymi aspiracjami. Narodziny i rozkład strukturalizmu to jednoczesna transformacja pola badawczego, którym staje się odtąd kultura, oraz poznawczego instrumentarium. W efekcie okazuje się, że nie tylko nie ma właściwego przedmiotu humanistycznych badań, lecz także autentycznie humanistycznego języka. Humanistyczna wiedza – nazwana w przeciwieństwie do matematycznej wiedzy intensywną ekstensywną – skazana jest na metafizykę.

Słowa kluczowe: matematyka, humanistyka, strukturalizm, historia wiedzy, kulturalizacja

Horst Ruthrof

1790: Kres Prawdy w interpretacji złożonych kontekstów

Artykuł dowodzi, że standardowa pro- i antykantowska recepcja *Krytyki władzy sądownia* wskazuje w znacznej mierze na to, iż komentatorzy Kanta błędnie zrozumieli relację między częścią I a częścią II dzieła, nie dostrzegając, że ta pierwsza przede wszystkim dostarcza czytelnikowi serię przesłanek, które przygotowują grunt pod rozwinięcie rozumowania refleksyjno-teleologicznego w części II. Odstępując od dominujących dziś interpretacji *Krytyki władzy sądownia*, w świetle których dzieło to odnosi się przede wszystkim do biologicznej istoty przyrody, niniejszy artykuł podejmuje próbę wysublimowania z sądu refleksyjno-teleologicznego uniwersalnej zasady, według której zwykle interpretujemy *dowolny* złożony zbiór szczegółów, wskazując na to, że Kantowska refleksja z 1790 roku kwestionuje – a nawet niweczy – koncepcję *prawdy* interpretacyjnej, którą filozof z Królewca zastąpił skromniejszym pojęciem *rozumiałości*.

Słowa kluczowe: przyczynowość typu „jak-gdyby”, nieokreśloność, projekcja, roszczenia do prawdy, czytelność

Agnieszka Graff

Jak ryby w wodzie. Kultura terapii i jej krytycy

Jeśli terapeutyczność jest horyzontem kulturowym współczesności, ideologiczną podszewką neoliberalizmu, to obecny kryzys wymaga wyjścia poza ten horyzont. Tekst poddaje refleksji historyczny i polityczny wymiar terapeutycznej dominanty współczesnej kultury. Pierwsza część omawia towarzyszącą kulturze terapeutycznej wizję podmiotowości, ekspansję psychologii jako modelu poznawczego oraz orientacje polityczne krytyki kultury terapii. Część druga dotyczy XIX-w. źródeł kultury terapeutycznej i jej późniejszych przemian. Trzecia przedstawia uwikłanie kultury terapeutycznej w paradygmat neoliberalny, responsybilizację podmiotu, patologizację biedy i prywatyzację stresu. W zakończeniu przywołano postawy, jakie wobec krytycznej refleksji nad kulturą terapeutyczną przyjmują sami terapeuci.

Słowa kluczowe: kultura terapii, autentyczność, kontrkultura, neoliberalizm

Magdalena Ochwat, Małgorzata Wójcik-Dudek

Ekologika prozatorskich światów Olgi Tokarczuk

Czułość i gniew jako filary nowego porządku

Artykuł jest próbą umieszczenia lektury wybranych powieści noblistki Olgi Tokarczuk w kontekście humanistyki ekologicznej, której zaangażowanie w zmianę świata jest kluczowe dla twórczości polskiej pisarki. Próbowujemy wykazać, że twórczość eseistyczna i prozatorska Tokarczuk, choć niemal od debiutu pisarskiego konsekwentnie koncentruje się na hasłach humanistyki ekologicznej, to jednocześnie przekracza ich ograniczenia i proponuje czytelnikowi ćwiczenia wyobraźni polegające nie tylko na przemyśleniu świata na nowo, lecz także na redefinicji wartości. Przedstawiona przez Tokarczuk propozycja alternatywnego wglądu w rzeczywistość może być początkiem zmiany, która dzięki pozornie wykluczającej się synergii czułości i gniewu daje nam wszystkim nadzieję w czasach rozmaitych katastrof oraz dodaje odwagi, aby opowiadając się za zmianą, korzystać z nadarzającej się szansy (*kairos*) i komponować nowy ład oparty na sprawiedliwości dla biowspólnoty.

Słowa kluczowe: Olga Tokarczuk, czułość, gniew, humanistyka ekologiczna